

Universiteit Utrecht

Omstreden Zaken

hoe wij samenleven in een multireligieus landschap

Lesmodule

JOUW KERK, MIJN KERK

Versie: 0322-1

Inhoudsopgave

Werken met Omstreden Zaken.....	3
Tekst voor docenten: Samen door één (kerk)deur	3
Tekst voor leerlingen: Een stormachtige geschiedenis	5
Tekst voor leerlingen: Samenwerking in de praktijk	8
Literatuur	12
<i>Media</i>	<i>12</i>
<i>Bibliografie</i>	<i>12</i>
Lesgeven over Jouw kerk, mijn kerk	13
<i>Introductie.....</i>	<i>13</i>
<i>Onderwerpen binnen de module.....</i>	<i>13</i>
<i>Vakdidactische uitleg over Rollenspel</i>	<i>13</i>
<i>Praktisch gebruik.....</i>	<i>15</i>
Over Religious Matters.....	20
<i>Auteur Omstreden Zaken</i>	<i>22</i>

Werken met Omstreden Zaken

Omstreden Zaken is opgezet om docenten te helpen bij het gebruiken van wetenschappelijk materiaal in de lessen. Dit doen we door gepubliceerde onderzoeken te groeperen, samen te vatten en te herschrijven in bruikbare teksten.

Zo kunnen docenten direct aan de slag met **wetenschappelijk onderbouwd materiaal**. Docenten kunnen zelf kiezen hoever zij zichzelf verdiepen in de onderwerpen. Het materiaal is los te gebruiken en expliciet **geen lessenserie!**

Naast de 'vertaling' van teksten worden **didactische handvatten** aangereikt. De voorgestelde werkvormen komen voort uit verschillende hedendaagse onderzoeken over (vak)didactiek en pedagogiek.

Tekst voor docenten: Samen door één (kerk)deur

Hoofdstuk uit nog te publiceren dissertatie "Tussen erfgoed en eredienst. Meervoudig gebruik van vier monumentale stadskerken" van Elza Kuijk, Universiteit Utrecht

De Oude Kerk in Amsterdam is al meer dan 700 jaar een plek waar verschillende groepen mensen elkaar ontmoeten. Al die groepen hadden en hebben een eigen band met het gebouw. De manier waarop de Oude Kerk de historie heeft doorstaan is te lezen in de leerlingentekst Een stormachtige geschiedenis. Deze docententekst staat vooral stil bij de complexiteit van de hedendaagse situatie.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de Oude Kerk wegens instortingsgevaar gesloten. Pas na een grondige restauratie zouden de deuren weer geopend mogen worden. Maar de geloofsgemeenschap die op dat moment eigenaar was van het pand kon zo'n grootschalige restauratie onmogelijk betalen. Daarom werd er een stichting opgericht: Stichting de Oude Kerk. Die is vanaf 1955 verantwoordelijk voor het kerkgebouw. Wel zou het kerkgebouw beschikbaar blijven voor de kerkelijke gemeente, met name voor de erediensten. De afspraak is dat het middenschip, het hoogkoor en de daartussen liggende ruimte, de viering, altijd beschikbaar en bereikbaar blijven voor de Oudekerkgemeente.

De oorspronkelijk katholieke Oude Kerk is ontworpen voor de katholieke liturgie. Het belangrijkste ritueel van de katholieke eredienst vindt plaats op het hoogkoor, waar het belangrijkste altaar staat. Het hoogkoor was toen alleen bestemd voor geestelijken. Het gewone volk verrichtte de eigen religieuze handelingen voornamelijk bij andere altaren in het kerkgebouw.

In veel protestantse kerken staat het preekgestoelte centraal, maar in de Oude Kerk worden nu voor de eredienst weer het middenschip, de viering en het hoogkoor gebruikt. Die keuze is gemaakt om bij het huidige gebruik van de kerk de lichtval, akoestiek en beweging optimaal te benutten. Daardoor wint de liturgie aan kracht. Maar deze kracht raakt in het gedrang bij enkele van de tentoonstellingen.

In 2016 kreeg de Oude Kerk de status van museum. Het inrichten van de tentoonstellingen wordt sindsdien professioneel aangepakt. Als kunstinstelling heeft Stichting de Oude Kerk een specifieke benadering; de stichting nodigt een kunstenaar uit om een kunstwerk te maken speciaal voor de Oude Kerk, met gebruikmaking van de mogelijkheden die de ruimte biedt. Dit soort maatwerk heet 'slow curating'. Kunstenaars verblijven soms ter voorbereiding langere tijd in een van de aan de Oude Kerk verbonden huisjes om het gebouw en de omgeving te leren kennen. In de leerlingentekst *Samenwerking in de praktijk* zijn enkele voorbeelden te zien van het type tentoonstellingen.

De Oude Kerk doet niet alleen dienst als kerk en museum maar heeft van oudsher ook een buurtfunctie, en het monumentale pand heeft voor de gemeente Amsterdam grote historische waarde. Door de veelzijdigheid aan functies en de diversiteit van de gebruikers door de eeuwen heen is het niet mogelijk dat een bepaalde groep de kerk opeist. In de praktijk betekent dit balanceren, want de verschillende gebruikersgroepen hebben ook botsende belangen. Zo is uit onvrede over het beleid rond tentoonstellingen in 2018 de Stichting tot Behoud van de Oude Kerk opgericht, die zich inzet om vooral de monumentale waarde van de kerk zelf te behouden. En op zondagochtend staat iemand van de kerkgemeente bij de deur om erop toe te zien dat met de kerkgangers geen museumbezoekers naar binnen gaan; die hebben pas later op de zondag toegang en moeten voor een bezoek aan de kerk entree betalen.

Bij iedere nieuwe tentoonstelling geeft de directeur van de Stichting de Oude Kerk een toelichting aan de Oudekerksgemeente. Op die manier krijgen de gemeenteleden de mogelijkheid een reactie te geven. Daarnaast worden in de liturgie wekelijks actuele mededelingen afgedrukt. Er is dus samenwerking en men is bereid om rekening te houden met elkaar. Toch kunnen keuzes en handelingen van de ene bezoekersgroep onbedoeld emoties oproepen bij de andere.

Dit is goed zichtbaar bij de momenten van 'slight offense' rond het kerkmeubilair. Zo'n moment van onbedoeld schenden van de regel maakte onderzoeker Elza Kuyk mee toen bezoekers van een ochtendconcert vrijmoedig plaatsnamen in de preekstoel. Nergens stond expliciet vermeld dat dit verboden was, en het stel had geen kwaad in de zin. Maar toch *voelde* het vreemd. Was tijdens museumuren het kerkelijk meubilair hetzelfde als al het andere meubilair? Of bleef er een soort verboden tintje hangen aan sommige onderdelen van het interieur?

Andersom gebeurde hetzelfde. Tijdens de tentoonstelling van Christian Boltanski (na/after, met de jassen), haalde de Oudekerksgemeente een aantal jassen netjes van de stoelen, omdat zij die stoelen nodig hadden voor hun dienst. Het waren tenslotte de stoelen die zij altijd gebruikten. Was dit misschien een aantasting van de kunst? Een groep wetenschappers uit het buitenland, die met Elza Kuyk door diezelfde tentoonstelling liepen, reageerde verbaasd op de vraag of zij op de stoelen zouden gaan zitten die waren opgesteld als installatie in het hoogkoor. Zij vonden dat dit echt niet kon.

De Oude Kerk in Amsterdam is een prachtig gebouw met een rijke geschiedenis en een levendig heden. Dat heden brengt uitdagingen met zich mee. Zowel de tentoonstellingen als de erediensten zijn site-specifiek, en wederzijds respect is een noodzaak. Want beide zijn nodig om de ziel van de kerk voor de komende eeuwen in leven te houden.

Meervoudig gebruik van kerkgebouwen

Het meervoudig gebruik van een monumentaal kerkgebouw is niet uniek voor de Oude Kerk in Amsterdam. Inmiddels worden kerkgebouwen veelvuldig voor uiteenlopende bijeenkomsten gebruikt. Denk bijvoorbeeld aan de noodzaak van grote ruimtes als stemlokaal in maart 2021; door de coronapandemie waren veel van de gebruikelijk stemlokalen niet geschikt en week men uit naar kerkgebouwen.

De geloofsgemeenschappen die eigenaar zijn van een monumentaal kerkgebouw kunnen niet meer alleen van hun eigen bijdragen het onderhoud betalen. Ze verhuren de kerk voor extra inkomsten. Dat doen ze zelf of dat laten ze doen. Soms verkopen ze het kerkgebouw. Ze doen dan helemaal afstand van het kerkgebouw of ze kiezen voor een tussenvorm. Bij die tussenvorm regelt de geloofsgemeenschap met een exploitant of de nieuwe eigenaar dat ze het kerkgebouw kunnen blijven gebruiken voor de erediensten.

Als een kerkgebouw voor allerlei verschillende doeleinden wordt gebruikt, dan hebben de gebruikers meestal geen last van elkaar omdat ze lang niet altijd tegelijkertijd in het kerkgebouw zijn. Soms worden gebruikers echter wél met de aanwezigheid van anderen geconfronteerd, bijvoorbeeld door de objecten die gebruikers (meestal tijdelijk) in het kerkgebouw achterlaten. Geloofsgemeenschappen moeten vaak meer van hun eigen behoeftes voor de eredienst/liturgie opruimen dan ze gewend waren. Nieuw kan ook zijn, dat andere gebruikers iets 'doen' met het religieuze karakter van het kerkgebouw, bijvoorbeeld in performances.

Er komt een wisselwerking op gang tussen al die vormen van gebruik. Wat voor wisselwerking dat is valt niet altijd te voorspellen. Soms zie je als bezoeker niet direct of er wel of niet vormen van religieus gebruik zijn en zo ja, wat voor vorm van religieus gebruik dat dan is. Je kunt op zoek naar aanwijzingen daarvoor in het kerkgebouw en nader onderzoek doen. Voor een geloofsgemeenschap verandert de beleving van het kerkgebouw als ze het kerkgebouw niet meer als enige gebruiken.

Een groep leerlingen kan kijken wat ze te weten kunnen komen over dergelijke dynamiek in een monumentaal kerkgebouw in de eigen woonplaats of in de meest nabije stad.

Tekst voor leerlingen: Een stormachtige geschiedenis

Vlak achter de Wallen in Amsterdam staat het oudste gebouw van de stad: de Oude Kerk. Wat in 1300 begon als houten bouwsel groeide uit tot een prachtige en grote kerk die het middelpunt vormde van het laatmiddeleeuwse stadsleven. Behalve kerk was de Oude Kerk ook een handelsplaats en een ideale ruimte om zeilen van schepen te repareren. Allerlei mensen maakten dus gebruik van de grote overdekte ruimte. In de 16^e eeuw kwam daar vrij abrupt een eind aan, maar tegenwoordig maken opnieuw verschillende groepen gebruik van de Oude Kerk. Daarover gaat deze lesmodule. De centrale vraag is: van wie is het gebouw eigenlijk? Wie mag bepalen wat met en in het gebouw gebeurt?

Late middeleeuwen: De Oude Kerk als overdekt stadsplein

Rond 1300 bouwden vissers een houten kapel die zij St. Nicolaaskapel noemden, naar de beschermheilige van de schippers. Het houten gebouw werd later vervangen door een stenen kerk en steeds uitgebreid met extra kapellen. Zo werd het de enorme kerk die het nu is, met een vloeroppervlakte van 3000 m² en een toren van 70 m hoog. In de Oude Kerk

werden toen ook mensen begraven, en eromheen was een kerkhof. Er lagen ooit wel 12000 mensen begraven. Die graven zijn in later eeuwen geruimd.

Ondanks zijn enorme afmetingen valt het gebouw bijna niet op. Dat komt doordat het ingesloten ligt tussen de drukke en kleine straatjes van het oude centrum van Amsterdam. Toen begin 15^e eeuw om de hoek, op de Dam, een nieuwe kerk werd gebouwd die men de Nieuwe Kerk noemde werd de oude St. Nicolaaskerk al snel omgedoopt tot Oude Kerk. De Oude Kerk was in de late middeleeuwen de ontmoetingsplaats voor allerlei burgers. Zo had de kerk nauwe banden met de gildes. Die hadden in de kerk elk een eigen altaar hadden waar zij konden bidden voor overleden of zieke makkers. De vissers maakten gebruik van de grote overdekte ruimte van de kerk om er hun zeilen en visnetten te repareren. En de kerkklokken waren een belangrijk communicatiemiddel in de stad. Ze werden geluid om de tijd aan te geven, om de mis aan te kondigen, en om het overlijden van mensen bekend te maken.

Van katholiek naar protestant

Dit alles veranderde toen in 1517 Maarten Luther zijn 95 stellingen op een kerkdeur spijkerde. In zijn document klaagde hij de wantoestanden aan in de katholieke kerk. Dit wordt gezien als de oorsprong van het protestantisme, want de ideeën van Luther verspreidden zich snel en sloegen overal in Noordwest-Europa aan. In de grote steden, waar kooplieden nieuws verspreidden uit andere gebieden, begon het te broeien. Mensen waren boos over de rijkdom van de katholieke kerken en over de manier waarop katholieken God vereerden. Mensen waren boos omdat ze honger hadden en in slechte omstandigheden leefden. In 1566 plunderden en vernielden ze overal in de Lage Landen de katholieke kerken. Deze reeks van gebeurtenissen kennen wij nu als de Beeldenstorm. Ook de Oude Kerk, al

250 jaar een ruimte van rust, vrede en veiligheid voor de Amsterdammers, ontkwam niet aan deze verwoestingen.

Terug in de tijd

(van Dael, 2010, p. 87)

23 augustus 1566 – Beeldenstorm in Amsterdam

Op vrijdag 23 augustus 1566 begaven enige Antwerpse kooplieden die pas in Amsterdam waren aangekomen, zich naar de Warmoesstraat. Hier kwamen handelaars bijeen om zaken te doen. De Antwerpenaren lieten stukken albast en marmer zien die afkomstig waren van de altaren en beelden die drie dagen eerder tijdens de Beeldenstorm in de Antwerpse Onze-Lieve-Vrouwekerk waren stukgeslagen.

Het gerucht verspreidde zich in Amsterdam en er ontstond overal onrust in de stad. In de Oude Kerk zouden enige kinderen gedoopt worden. Onder de aanwezigen was een aantal oproerkraaiers. Een van hen eiste dat de doop voltrokken zou worden in de landstaal [in plaats van Latijn, zoals standaard was binnen katholieke diensten. Red.]. Toen ging men tot actie over. Jasper, de korendrager, greep het bord van het sacramentshuis, hij las de tekst en smet het bord in stukken. Jongens begonnen stenen te gooien naar de altaren. Lange Weyn, een huisvrouw, sloeg met haar pantoffel het glas kapot van het kastje met een Mariabeeld op het Maria-altaar bij de Sebastiaanskapel. Haar meid Trijn trok het beeld uit het kastje en beroofde het van de juwelen waarmee het versierd was.

Intussen liepen vier voormannen van de gereformeerden op de Dam heen en weer om te laten zien dat zij niets met de Beeldenstorm te maken hadden. In allerijl stuurde de vroedschap schout Pieters, bijgenaamd Draekenblied, met veertig mannen naar de Oude Kerk waar zij met hun geweren op de beeldenbrekers insloegen. Een schot in de lucht veroorzaakte paniek, waardoor een meisje werd doodgedrukt in de zuidingang. De schout en zijn rakkers moesten de aftocht blazen, waarna het stormen doorging. Uiteindelijk liet de menigte zich door de schutterijen bewegen de kerk te verlaten. De Nieuwe Kerk en alle

In de tweede helft van de 16^e eeuw kreeg Amsterdam een protestants stadsbestuur. De katholieken met hoge functies werden de stad uit gezet, en het gewone katholieke volk kon alleen nog bijeenkomen in schuilkerken. De Oude Kerk kwam in handen van protestantse gelovigen en bestuurders. Het gebouw was niet langer een overdekt stadsplein: het bidden voor zieleheil bij de vele altaren en alle activiteiten waarvoor men de kerk altijd had gebruikt moesten wijken. In de Oude Kerk werden alleen nog gereformeerde kerkdiensten gehouden.

In de twee volgende eeuwen werd het kerkgebouw niet langer gebruikt voor scheepszeilreparaties, gemeentelijke administratie en handel. De kerkklokken gaven alleen nog de tijd aan, en de kerk verloor zijn functie als ontmoetingsplaats. Dit werd nog versterkt toen in 1795 de scheiding tussen kerk en staat in de wet werd vastgelegd. Daarmee ging de verantwoordelijkheid voor de Oude Kerk over van de gemeente Amsterdam naar de Nederduyts Hervormde gemeente. De burgemeester pronkte nog wel met het mooie gebouw wanneer hij een rondje liep met zijn zakenpartners, maar de beslissingen werden genomen door de geloofsgemeenschap. In de 19e eeuw kwamen er eigenlijk alleen nog mensen binnen die bij de kerkgemeente hoorden. Eeuwenlang droeg de

geloofsgemeenschap zorg voor het gebouw en de inboedel, maar halverwege de twintigste eeuw was dit niet meer vol te houden.

Na de Tweede Wereldoorlog was de Oude Kerk zo bouwvallig dat het te gevaarlijk werd om er naar binnen te gaan. De deuren moesten sluiten totdat de kerk gerestaureerd zou zijn. Maar de geloofsgemeenschap kon deze kostbare verbouwing niet betalen. Daarom werd in 1955 Stichting de Oude Kerk opgericht, die verantwoordelijk werd voor het kerkgebouw. In de overdracht werd duidelijk vastgelegd dat de geloofsgemeenschap, de Oudekerksgemeente, de kerk óók mag gebruiken, met name voor de erediensten. In 2016 heeft de Oude Kerk de status van museum gekregen, waardoor er een nieuwe situatie is ontstaan.

Oude Kerk opnieuw overdekte ontmoetingsplek. Maar wie bepaalt?

De Oude Kerk heeft nu weer een diversiteit aan bezoekers. Allereerst is het een museum waarin tentoonstellingen plaatsvinden. Tegelijk gebruikt de Oudekerksgemeente het gebouw voor de erediensten. Daarnaast is het monumentale pand van grote historische waarde voor de gemeente Amsterdam, en een iconisch pand in het stadsdeel. En tot slot proberen zowel Stichting de Oude Kerk als de Oudekerksgemeente via verschillende initiatieven de buurt bij het kerkgebouw te betrekken om de publieke 'buurtfunctie' weer te laten opleven. Al deze visies en idealen, elk met eigen gebruik van de ruimte in de kerk, moeten harmonieus samengaan. In de praktijk blijkt dit wel eens lastig te zijn.

Tekst voor leerlingen: Samenwerking in de praktijk

Een zondagse eredienst verloopt volgens een vast stramien. Bij sommige onderdelen van de dienst lopen leden van de Oudekerksgemeente door de kerk. De dienst is zelfs afgestemd op de Oude Kerk en hoe die is ingericht. Zo maken de ruimtes in het gebouw dus deel uit van de dienst. Voor de eredienst op zondag kan de geloofsgemeenschap gebruik maken van het middenschip, het hoogkoor en het deel daartussen dat de viering heet.

Stichting de Oude Kerk profileert zich als kunstinstelling die kunstenaars uitnodigt om kunstwerken te maken die gebruik maken van de ruimte van de kerk. Dit heet 'slow curating'. Als voorbereiding van hun werk wonen kunstenaars soms een tijdje in een van huisjes die aan de Oude Kerk zijn vast gebouwd. Zo leren ze het gebouw en de omgeving kennen. De tentoonstellingen in de Oude Kerk zijn dus speciaal ontworpen voor de Oude Kerk. De ruimtes in het gebouw maken deel uit van de tentoonstelling. Hoe werkt dat in de praktijk?

In de afgelopen jaren hebben meerdere kunstenaars de Oude Kerk als inspiratiebron van hun tentoonstelling gebruikt. Hieronder volgt een samenvatting van deze tentoonstellingen en de manier waarop zij invloed hadden op de eredienst van de Oudekerksgemeente.

'We may have all come on different ships, but we're in the same boat now'

	Artiest	Sarah van Sonsbeeck
	Looptijd	19 mei – 17 september 2017
	Uitvoering	Gouden isolatiedekentjes verspreid over de hele vloer, bezoekers lopen door de kleine uitsparingen tussen de dekens. Duikersflessen in verschillende delen van de kerk.
	Link met Oude Kerk	De Oude Kerk als havenkerk De kunstenaar wil aandacht schenken aan alle bootvluchtelingen die sneuvelen in de Middellandse Zee en aanspoelen aan Europese kusten.
	Samenspel met de eredienst	De dekens liggen niet op de plek waar de dienst gehouden wordt, maar wel op de weg ernaartoe. Gemeenteleden met rollators kunnen moeilijk het hoogkoor bereiken. Ook tijdens het koffiedrinken is het lastig voor de gemeenteleden om zich tussen de dekentjes te manoeuvreren.
	Reactie van de Oudekerkgemeente	In het begin was het even wennen, maar al snel raakten de gemeenteleden aan de tentoonstelling gewend. De gemeenteleden begrijpen de thematiek van de tentoonstelling en de link met de Oude Kerk. De predikant reflecteert in haar dienst op het thema van de tentoonstelling.

NA/AFTER

	Artiest	Christian Boltanski
	Looptijd	24 november 2017 – 29 april 2018
	Uitvoering	Over de vloer liggen zwarte jassen (van buurtbewoners) verspreid over de vloer en over 15 lege stoelen hangen zwarte jassen. De kaarsenkronen hangen laag boven de vloer.

		<p>De tafel die tijdens de eredienst gebruikt wordt, ligt bedekt met een dikke laag bloemen.</p> <p>In het hoogkoor zijn op fluisterende toon de namen te horen van de mensen die ooit waren begraven in de kerk.</p>
	Link met Oude Kerk	Een herinnering aan de mensen uit de buurt die er niet meer zijn
	Samenspel met de eredienst	Elke zondag moet een deel van de tentoonstelling worden ontruimd en aangepast en daarna teruggebracht naar het arrangement van de kunstenaar. Om dit allemaal op tijd voor elkaar te krijgen zijn medewerkers van Stichting de Oude Kerk extra aanwezig op zondag.
	Reactie van de Oudekerkgemeente	<p>Discussies laaien op over hoeveel de ene groep zich moet aanpassen voor de andere groep.</p> <p>Het thema wordt wel gewaardeerd door de gemeenteleden. Met name de jassen vormen inspiratie voor de keuze in preken, Bijbellezingen en gebeden</p>

Anastasis

	Artiest	Giorgio Andreotta Calò
	Looptijd	18 mei 2018 – 23 september 2018
	Uitvoering	Alle ramen, ongeveer 1.600 m ² , waren bedekt met rood folie. De ruimte in de kerk was verder leeg gelaten. De kunstenaar was geregeld aanwezig om zijn ideeën uit te leggen. De rode gloed was een symbolische verwijzing naar het katholieke verleden van de kerk.
	Link met Oude Kerk	“Het werk refereert aan de afwezigheid van beeld en is een directe verwijzing naar de Beeldenstorm van 1566 die hier plaatsvond. Bovendien verwijst het naar de vernietiging van beelden in een bredere hedendaagse context.”
	Samenspel met de eredienst	De eredienst kon doorgang vinden, zonder dat items verplaatst moesten worden. De eredienst was alleen wel in

		de rode gloed. Het was zo donker in de kerk dat bladmuziek niet leesbaar was zonder extra lampen aan te zetten.
	Reactie van de Oudekerkgemeente	Vanuit de gemeenteleden is geen specifieke reactie gekomen. Twee erfgoedorganisaties spannen een rechtszaak aan tegen Stichting Oude Kerk om de semi-permanente plaatsing van een rood raam in een kapel. Zij vonden het rood een aantasting van de Oude Kerk als monument. Een rechter stelde de Stichting de Oude Kerk in het gelijk en de vergunning hield stand. Het debat over wat er in de Oude Kerk kan en wie dat bepaalt, bleef op scherp staan.

Poems for Earthlings

	Artiest	Adrián Villar Rojas
	Looptijd	20 november 2019 – 15 augustus 2020
	Uitvoering	De ramen werden geblindeerd. Hoge stellingen met hout en zandzakken onttrok het kerkelijk meubilair aan het zicht. De kaarsenkronen werden naar beneden gehaald en in houten stellages geplaatst. Er was een speciale audioscape (klanken bij de voorstelling) van 8 uur.
	Link met Oude Kerk	Geïnspireerd op de manier waarop in de Tweede Wereldoorlog belangrijke gebouwen tegen mogelijke bominslagen werden beschermd
	Samenspel met de eredienst	De tentoonstelling was onmogelijk iedere zondag af te breken en op te bouwen. De diensten werden ín de tentoonstelling gehouden. Om ervoor te zorgen dat er toch iets van daglicht de kerk in kwam, heeft de kunstenaar één raam niet dichtgetimmerd, maar dicht gemaakt met een rolgordijn.
	Reactie van de Oudekerkgemeente	De reacties waren met name emotioneel. Iemand noemt een dienst in deze setting indrukwekkend, met name

met kerstmis en Goede Vrijdag werd de connectie met de tentoonstelling versterkt in de dienst. Maar het was ook een enorme inbreuk op jaarlijks tradities in de kerk. De jaargetijden waren niet meer waarneembaar en door de veranderde akoestiek kon het jaarlijkse orgelconcert niet doorgaan. Een gemeentelid zegt geëmotioneerd dat zij niet aan de tentoonstelling wil wennen. Na maanden in deze duisternis te zitten, wordt de geloofsgemeenschap vervolgens geconfronteerd met corona en de daarbij behorende maatregelen.

Literatuur

Media

Bibliografie

Bollemaat, J., Davidsen, M., van Dijk, J., & van der Meer, M. (2021, oktober). Een perspectiefgerichte benadering van het vakgebied Levensbeschouwing en Religie. *Narthex*, 15-23.

Hoogeveen, P., & Winkels, J. (2006). *Het didactische werkvormenboek*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Kuyk, E. (2017, september 11). *Meervoudig gebruik van kerkgebouwen en geloofsgemeenschap*. Opgeroepen op november 2, 2020, van Religious Matters: <https://religiousmatters.nl/meervoudig-gebruik-van-kerkgebouwen-en-geloofsgemeenschappen/>

Organisation. (sd). Opgeroepen op 12 20, 2021, van Oude Kerk: <http://www.oudekerk.nl/en/over/organisatie>

van Dael, P. (2010). Geloof met en zonder beelden. In W. Bouwman, J. van Eijnatten, T. Kootte, M. van der Laan, F. van Lieburg, I. Schriemer, & C. Staal (Red.), *Geschiedenis van het christendom in Nederland* (pp. 69-97). Zwolle: Uitgeverij Waanders, i.s.m. Museum Catharijneconvent.

Lesgeven over Jouw kerk, mijn kerk

Introductie

De situatie van de Oude Kerk van Amsterdam staat centraal bij de fictieve kerk in dit lesmateriaal. Het materiaal werkt bewust met een fictieve kerk en stad, zodat alles uitvergroot kan worden. Op deze manier kunnen leerlingen zich inleven in verschillende groepen. De leerlingen werken als klas aan dezelfde casus, maar iedere groep vanuit een ander perspectief. In een rollenspel moeten zij tot een gezamenlijke oplossing komen, waar iedereen mee kan leven. Welke argumenten en emoties spelen bij verschillende belangengroepen? En hoe komen alle groepen tot een gezamenlijke oplossing?

Onderwerpen binnen de module

- Meervoudig kerkgebruik
 - Religieuze en niet-religieuze gebruikers
 - Religie en kunst
- Perspectiefwisseling
- Inleven in een ander
- Dialogisch gesprek

Vakdidactische uitleg over Rollenspel

Een rollenspel wordt in *Het didactische werkvormenboek* (Hoogeveen & Winkels, 2006, p. 190) omschreven als: “een vorm van spontaan handelen, onder opzettelijk bedachte omstandigheden. Leerlingen spelen een situatie uit de werkelijkheid, waarbij ze een bepaalde rol hebben en trachten zich in te leven in de persoon die ze spelen”. Het gebruik van een rollenspel zorgt ervoor dat leerlingen een situatie vanuit verschillende perspectieven onderzoeken. Wanneer een rollenspel tegen het licht gehouden wordt van de perspectiefgerichte benadering die ontwikkeld wordt door *Expertisecentrum LERVO*

(Bollemaat, Davidsen, van Dijk, & van der Meer, 2021), werken leerlingen in meer of mindere mate aan de volgende perspectieven:

- zingevingsperspectief
- vergelijkend perspectief
- individueel perspectief
- institutioneel perspectief
- maatschappelijk perspectief
- persoonlijk perspectief (indirect)

Afhankelijk van de situatie die uitgewerkt wordt, kunnen het historische perspectief en het handelingsperspectief ook aan bod komen.

Opbouw van een rollenspel

Het didactische werkvormenboek hanteert onderstaande opbouw en voorbereiding voor een rollenspel (Hoogeveen & Winkels, 2006, pp. 190-191). Wanneer bij *Omstreden Zaken* gebruikt gemaakt wordt van het rollenspel als vakdidactische werkvorm, is het betreffende onderwerp uitgewerkt via onderstaand schema.

Stap	Omschrijving	Docent	Leerling(en)
1	<u>Vaststellen leerdoel(en)</u> Denk aan: bewustwording, inzicht ontwikkeling, inleving, oplossingsgericht zoeken, dialoog	Vorbereiding	x
2	<u>Ontwerpen spelsituatie</u> a) beschrijving b) vaststellen rollen c) bedenken opdrachten voor rollen (en toeschouwers) d) voorbereiding van de les	Vorbereiding	x
3	<u>Introductie in de klas</u>	Klassikaal frontaal	Actief luisteren

	Denk aan: waarom, inhoud, procedure, opstelling spelers		
4	<u>Instructie en voorbereiding</u> a) Waar gaat het over? b) Hoeveel rollen? c) Situatiebeschrijving d) Rol niet-spelende leerlingen e) Voorbereiding voor de rollen	Uitleggen Coachen	Actief luisteren Vorbereidende opdrachten uitvoeren Oefenen
5	<u>Spelen van het rollenspel</u> Op gang brengen is eventueel mogelijk, afhankelijk van de ervaring van de leerlingen. Het is zaak om niet snel in te grijpen als docent, maar om het spel te laten gebeuren.	Coachen	Actieve participatie
6	<u>Nabespreking</u> Liefste meteen na het spelen. Is ook bedoeld om stoom af te blazen. Denk aan: spel verloop, gemiste kansen, alternatieve mogelijkheden.	Gespreksleider	Actieve participatie
7	<u>Evaluatie</u> Controleren of leerdoel behaald is.	Gespreksleider	Reflecteren

Praktisch gebruik

Vaststellen leerdoelen

- De leerling kan theorie omzetten in argumenten
- De leerling kan zich inleven in een ander
- De leerling kan argumenten bedenken voor meningen die (eventueel) anders zijn dan de eigen visie
- De leerling kan 'in rol blijven' en eigen mening achterwege laten tijdens een rollenspel
- De leerling kan dialogisch in gesprek gaan, in plaats van een debat voeren
- De leerling kan luisteren naar anderen en inhoudelijk ingaan op de argumenten van de ander
- De leerling kan dat wat geleerd is gebruiken om de eigen mening te verwoorden.

Ontwerpen spelsituatie

a) beschrijving

We gaan uit van de volgende denkbeeldige setting...

Op de plek van de Grote Kerk in Warmermeer staat al bijna 1000 jaar een kerk. De houten versie is twee keer afgebrand, voordat begonnen werd met de bouw van een stenen kerk. Decennialang is aan de kerk gebouwd. De bouw van de kerk, zoals deze nu nog steeds is, werd afgerond in 1638. Vanaf dat moment moest het indrukwekkende gebouw onderhouden worden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is de zijkant ingestort. In de jaren 50 van de 20^e eeuw hebben de geloofsgemeenschap en de inwoners van Warmermeer samen gestreden voor het behoud en de restauratie van de kerk. In de jaren 80 liep het aantal de actieve leden van de geloofsgemeenschap terug en kon de kleiner geworden groep het onderhoud van de kerk niet meer bekostigen. De kerk werd eerst aan de gemeente verkocht, met in de koopvoorwaarden dat de geloofsgemeenschap altijd de kerk zouden kunnen blijven gebruiken voor hun erediensten en vieringen. Eind jaren 90 is de kerk doorverkocht aan een kunstenaarscollectief, met dezelfde voorwaarden in het contract. Het kunstenaarscollectief vindt de geschiedenis, de sfeer en het gevoel van de kerk geweldig en zij spelen daarop in. Ze willen de kerk gebruiken voor rondleidingen door het gebouw, experimentele exposities, gewaagde tentoonstellingen, concerten, poëzieavonden en filmvertoningen.

Het kunstenaarscollectief hecht grote waarde aan het feit dat de geloofsgemeenschap nog steeds gebruik maakt van de kerk. Zij zien het alsof daardoor de kerk nog 'leeft'. Ze overleggen daarom altijd met de vertegenwoordigers van de geloofsgemeenschap, maar laten daarbij wel blijken dat zij eigenaar van het gebouw zijn. Dit geeft wel eens wat wrijving. Naast de geloofsgemeenschap heeft het collectief ook rekening te houden met buurtbewoners die zich hebben verenigd in een belangengroep voor de kerk. Die zijn bang dat de kunstenaars de integriteit van het gebouw aantasten én ze zijn bang voor de reputatie van de buurt. In de afgelopen jaren hebben de gewaagde exposities en

tentoonstellingen al best wat publiciteit gehad en niet iedereen in de buurt is hier blij mee. De gemeente daarentegen ziet dat het collectief een gat in de markt heeft gevonden, waardoor mensen speciaal voor de kerk naar Warmermeer komen. Zolang er respectvol omgegaan wordt met het gebouw én de geloofsgemeenschap gebruik kan blijven maken van delen van de kerk, dan ziet de gemeente alleen maar voordelen.

Maar nu wil het collectief een nieuwe tentoonstelling in huis halen, gecombineerd met verschillende concerten en poëzieavonden. Anders dan de tentoonstellingen in voorgaande jaren wordt ook de buitenkant van het kerkgebouw bij de tentoonstelling betrokken. Het kunstenaarscollectief wil hier verder niet veel over kwijt, maar geeft wel aan dat de kerk spectaculair getransformeerd gaat worden.

De titel van het geheel: (BE)LEEF! Bekijk de poster hieronder. Dit is de enige uitleg die tot nu toe naar buiten is gebracht, omdat het kunstenaarscollectief het verrassingselement belangrijk vindt. De gemoederen lopen hoog op en de gemeente krijgt steeds meer berichten van mensen die de tentoonstelling (BE)LEEF willen tegenhouden.

De geloofsgemeenschap is alvast vertrouwelijk geïnformeerd over één onderdeel. Dat gaat over een object in het hoogkoor. Het hoogkoor is waar de geloofsgemeenschap gewend is avondmaal te vieren, een belangrijk onderdeel van hun kerkdienst. In het hoogkoor komt een onderdeel dat gaat over het beleven van de aarde die vergaan is: 'post-antropoceen', met de geur van rottende bladeren en dode vis. Dat valt te beleven door een doorzichtige plastic ronde bal in te gaan met de tekening van bloeddoorlopen aderen. Het lijkt op een oogbol uit een biologieboek. Vanuit die bol beleeft de toeschouwer van dichtbij het rotten van de planeet. Het kunstenaarscollectief wil dit persé in het hoogkoor, omdat dit een

centraal punt in de kerk is. De kerk is, volgens hen, groot genoeg om ergens anders het avondmaal te vieren. Ondanks dat de 'post-antropoceen beleving' in een afgesloten bal zit, bestaat de mogelijkheid dat de geur elders in de kerk ook te ruiken is.

De gemeente besluit een bijeenkomst te organiseren, voor alle belangengroepen samen. Iedereen kan een zegje doen. Het doel is om samen tot een oplossing te komen voor de geplande tentoonstelling. De gemeente is vooral betrokken vanwege de protesten van de buurt op de ingrepen aan de buitenkant van de kerk: dat schaadt het dorpsgezicht en is in conflict met de cultureel-christelijke waarde van het gebouw.

b) vaststellen rollen

- Kunstenaarscollectief
- Vertegenwoordigers van de geloofsgemeenschap
- Gemeente
- Buurtbelangengroep Grote Kerk

c) bedenken opdrachten voor rollen (en toeschouwers)

Voor alle rollen geldt:

- Kies 2 woordvoerders uit die tijdens het rollenspel de leiding hebben van jullie groep;
- Lees van Omstreden Zaken thema Jouw Kerk, Mijn Kerk:
 - Een Stormachtige Geschiedenis
 - Samenwerking in de praktijk
- Bespreek binnen de groep welke argumenten jullie uit de teksten kunnen halen voor jullie perspectief op het probleem in Warmermeer;
 - Het kunstenaarscollectief: Bedenk enkele voorbeelden van wat er te beleven valt tijdens (BE)LEEF en hoe de andere partijen hierop zullen reageren;
 - Andere partijen: wat verwachten jullie van (BE)LEEF en waarom zijn jullie daarop tegen?
- Beantwoord als voorbereiding onderstaande punten:
 - Wat is in eerste instantie jullie standpunt over (BE)LEEF?
 - Welke argumenten hebben jullie om jullie standpunt te bekrachtigen?
 - Welke informatie hebben jullie van de andere belangengroepen nodig om jullie standpunt bij te draaien?
 - Tot welke concessies zijn jullie bereid? En wat willen jullie daarvoor in ruil?

d) Voorbereiding van de les

- Materiaal Omstreden Zaken klaarzetten/uitprinten;
- Eventueel een presentatie maken, waarin je de situatie in Warmermeer beeldend neerzet;
- Bedenk hoe je het lokaal wilt hebben staan.

Introductie in de klas

Les 1

Aan de hand van bovenstaande situatieschets en eigen gemaakte presentatie

Instructie en voorbereiding

Les 1

- a) Waar gaat het over? Zie hierboven
- b) Hoeveel rollen? Zie hierboven
- c) Situatiebeschrijving. Zie hierboven
- d) Rol niet-spelende leerlingen: Zij mogen wel advies geven aan de sprekers tijdens het spel. Wanneer de sprekers het even niet weten of stil zijn, mogen zij ook van zich laten horen.
- e) Voorbereiding voor de rollen. Geef hier genoeg tijd voor.

Spelen van het rollenspel

Les 2

Zet het lokaal in de juiste opstelling

Leg nogmaals de 'regels van het spel' uit.

Nabespreking

Les 2

Dit gaat specifiek over hoe het spel verliep. Voorbeeld startvragen:

- Hoe ging het?
- Voelde iedereen zich veilig om iets te zeggen?
- Welke woorden / taal zorgde voor een open sfeer? Welke voor een gesloten?
- Wat waren elementen die echt zorgden voor een dialoog?

- Welke elementen van een debat waren (evengoed) aanwezig?

Evaluatie

Les 2

De evaluatie gaat over de leerdoelen en gaan inhoudelijk over het thema. Voorbeeldvragen:

- Hoe voelde het om in de huid te kruipen van iemand anders?
- Kon jij je identificeren met de belangengroep die jij moest vertegenwoordigen?
- Wat vind je van het compromis dat is gesloten?
- Wat zorgt ervoor dat in een echte situatie het gesprek waarschijnlijk anders zou zijn gelopen?
- Wat is jouw eigen mening over dit soort gebruik van kerkgebouwen? Is jouw mening hierover veranderd of bijgesteld door het spelen van dit rollenspel?

Over Religious Matters

Het onderwijsproject *Omstreden Zaken* is onderdeel van het onderzoeksproject *Religious Matters in an Entangled World* van Universiteit Utrecht onder leiding van Birgit Meyer. Op de website (Religious Matters, 2019) wordt het onderzoek uitgelegd:

Religie doet ertoe, ook vandaag de dag. Toen West-Europa in de tweede helft van de twintigste eeuw begon te ontkerkelijken, dachten veel mensen – binnen en buiten de wetenschap – dat religie in de toekomst uit de samenleving zou verdwijnen. Volgens de secularisatie-theorie zou modernisering per definitie gepaard gaan met secularisatie. Wie nu om zich heen kijkt, ziet dat religie niet zomaar verdwenen is. Dit geldt niet alleen voor Afrika en Azië, maar ook voor de westerse wereld. Wel is de manier waarop mensen hun geloof beleven en in de praktijk brengen voortdurend aan verandering onderhevig. Vooral de grote steden worden gekenmerkt door een toenemende religieuze diversiteit. Mensen met verschillende geloofsovertuigingen wonen zij aan zij met uitgesproken atheïsten, agnosten en spirituele zoekers.

Deze veranderingen hebben alles te maken met globalisering. Verschillende delen van de wereld raken steeds meer met elkaar vervlochten. Dit uit zich bijvoorbeeld in de groei van de internationale handel, de komst van nieuwe communicatietechnieken en de toenemende migratie. Deze verbondenheid leidt tot nieuwe mogelijkheden, maar zorgt er ook voor dat mensen vaker dan ooit geconfronteerd worden met culturele en religieuze verschillen. De spanning die hier uit voortkomen versterken niet zelden de behoefte om (al dan niet symbolische) grenzen te sluiten en de 'eigenheid' te beschermen.

Dit alles roept belangrijke vragen op over de mogelijkheden tot vreedzame coëxistentie binnen deze religieuze en culturele verscheidenheid. Het betekent ook dat wetenschappers die de wereld in al haar complexiteit proberen te begrijpen, rekening zullen moeten houden met de belangrijke rol die religie overal ter wereld blijft spelen in het leven van mensen. Het doel van dit onderzoeksproject is om de rol van religie te bestuderen in samenlevingen die gekenmerkt worden door een hoge mate van religieuze diversiteit. Het project heeft een vergelijkend en transregionaal perspectief, waarbij de nadruk ligt op Europa (hoofdzakelijk Nederland) en Afrika (met name Marokko, Ghana en Kenia).

Of er een universele definitie van religie bestaat, blijft de vraag. Toch lijkt het bij religie altijd te gaan om een transcendente, ontastbare wereld – die van God, goden, geesten of andere machten – die voelbaar gemaakt wordt door middel van allerlei praktijken. Religie gaat dus niet alleen over ideeën en overtuigingen, zoals vaak wordt gedacht, maar ook over de manier waarop mensen het “hogere” ervaren via beelden, objecten, gebouwen en teksten. In dit project kijken we daarom juist naar de materiële kant van religie. Hoe functioneren religies door middel van specifieke menselijke handelingen en materiële vormen? Aan wat voor machtsrelaties zijn deze religieuze uitingen onderhevig? En hoe zorgen die handelingen en materiële vormen er voor dat religies naast elkaar kunnen bestaan of juist met elkaar botsen?

Het project Religious Matters bestaat uit een multidisciplinair team van senior en junior onderzoekers die zich bezig houden met het fenomeen religie, vanuit hun achtergrond als antropoloog, (kunst-)historicus en/of filosoof. Het onderzoeksproject wordt mogelijk gemaakt door de toekenning van de [Spinozapremie](#) en de Prijs Akademiehoogleraren aan Birgit Meyer, door respectievelijk het [NWO](#) en de [KNAW](#). Uit deze fondsen worden een aantal promovendi en postdoctoraal medewerkers bekostigd. Daarnaast worden er verschillende externe onderzoekers en gastonderzoekers bij de projectgroep betrokken. Hoewel alle project-deelnemers hun eigen onderzoeksproject uitvoeren, proberen we ook als team nieuwe inzichten te verwerven in de overkoepelende thema's van het project Religious Matters. Wij onderhouden regelmatig contact in de vorm van tweewekelijkse seminars, workshops en conferenties.

Het gehele project zal acht jaar duren, tot eind 2025. Er staan vijf thema's centraal: gebouwen, objecten, afbeeldingen, voedsel en lichaam. Rond elk thema worden er workshops en andere evenementen georganiseerd in samenwerking met onderzoekers uit verschillende vakgebieden. Wij zullen de resultaten van het onderzoeksproject niet alleen publiceren in wetenschappelijke boeken en tijdschriften, maar ook delen met een breder publiek. Zo zullen wij onder andere opiniestukken schrijven in de krant en bijdragen aan de ontwikkeling van nieuw onderwijsmateriaal over religie.

Auteur Omstreden Zaken

Manon Meijer MA Religie & Samenleving (nieuwe vormen van religiositeit),
MA Leraar Levensbeschouwing (1^e graad)
Leraar Geschiedenis (2^e graad)